

Undergrundens historie

FORHISTORIEN

Undergrundens forhistorie rækker tilbage til 1961, hvor to unge lærere ved Det Jyske Musikkonservatorium i Århus startede en "Operagruppe" med konservatoriet som base: Komponisten Bent Lorentzen og sangpædagogen Peer Birch.

Den slags workshops er et velkendt fænomen i den nutidige kammeroperas verden. De kommer, og de forsvinder, når deres personale kører træet eller avancerer til at lave "rigtig" opera.

Men denne gruppe var heldig: konservatoriets rektor, den højt respekterede (nu afdøde) komponist Tage Nielsen, var i al stilfærdighed ved at give et afgørende skub til den udvikling, som skulle få ny dansk kompositionsmusik til at nyde hele verdens bevågenhed, med ansættelsen af Per Nørgaard som kompositions lærer som det første skridt. Stedets vovemod og udsyn smittede af på "Operagruppen", som efterhånden blev en formaliseret musikdramatisk uddannelse ved konservatoriet - det første seriøse alternativ til Operaakademiet ved Det Kongelige Teater.

Uddannelsen, som både i kraft af tidsånden og tvunget af økonomisk nødvendighed, satsede mere på selvuddannelse og alternative arbejdsformer end på tradition og pædagogiske koryfæer, var optimistisk - og urealistisk. Den blev aldrig fuldt udbygget, og med senere tiders nedskæringer på området blev den efterhånden en skygge af den gamle vision. Men den var med til at udfordre traditionerne i dansk opera: som en af lærerne, nu afdøde Bertil Lunden formulerede det, skulle en teateruddannelse ikke blot have til formål at vise, "hvordan man gjorde", men også hvordan det kunne gøres bedre". Det er måske ikke tilfældigt at ikke mindre end tre danske operaledere i de senere år stammer fra dette miljø: Den Jyske Operas Troels Kold, Den Fynske Operas Lars Waage og Undergrundens Niels Pihl.

Som den administrative leder af uddannelsen formulerede Niels Pihl de idealer, som Undergrunden har taget til sig: At man kan nå langt længere i såvel det mentale som det fysiske rollearbejde, end den traditionelle "store opera", med sin prioritering af musikalske frem for dramatiske værdier, og sin solistdyrkelse, normalt kræver af sig selv - og at enhver operaopsætning skal bevise sin berettigelse, både overfor kendere og overfor et forudsætningsløst publikum. At tradition, med Mahlers ord, er "Schlamperei", er måske ikke nogen naturlov; men at det KAN være det, er kun en alt for hyppigt gjort erfaring.

Efter endt eksamen fortsatte en lille gruppe sangere samarbejdet, og præsenterede i 1977 deres første professionelle opsætning, Malcolm Williamson Strindberg-opera "Det voksende slot", på Århus Teater i Bertil Lundens iscenesættelse.

Det førte direkte til den formelle stiftelse af "Den jyske undergrund" i efteråret 1977.

BEGYNDELSEN

Det højtravende, men selvsikkert formulerede mål var at undersøge peraens rødder og æstetiske væsen i en "learning by doing"-proces. Værs'go!.

Vi valgte en af verdens ældste operaer, Monteverdis "Poppæas kroning" - skilte den ad og prøvede at samle den igen. Seks sangere udførte alle rollerne, ledsaget af en moderne continuo-gruppe (keyboards, guitar, bas), som behandlede Monteverdis baslinjer i et utal af stilarter, fra Monteverdi til Tristano, i tæt sammenhæng med den dramatiske udformning.

Det blev en groftskåret, usentimental historie, som vi i sommeren 1978 stak helt op under næsen på publikum - der kom ihvertfald bemærkninger om lugten af den fortyndede tomatpure, som af økonomiske hensyn måtte gøre det ud for blod.

Men forestillingen blev set, hørt og bemærket - et eller andet må den have haft på hjerte i sin ubekymrede frembusen.

(Teatrets navn - "Den jyske undergrund" - var egentlig blot valgt til lejligheden, som et signal om den mangetydighed, der skulle karakterisere forestillingen. Men med succes'en hang navnet fast - og ændredes iøvrigt først til det nuværende "Musikteatret Undergrunden", da vi i 1991 kvitterede for en fast scene i Odense med en navneændring.)

Ud fra erfaringerne med Monteverdi satte vi nye mål for de næste produktioner: Udvikling af vores fysiske teknik, og styrkelse af vores evne til at få spillet ud over rampen. Vi valgte et repertoire, der skulle tilgodese det:

En Offenbach-operette "Mesdames de la Halle" blev til "Hit med hittebarnet", Banchieris madrigalkomedie "La pazzia senile" ("En gammel gris kommer sjældent alene") som maskekomedie, og en børneopera, Humperdincks "Hans og Grete". Det hele var klar i sommeren 1979, og blev præsenteret i "Tivoli Friheden"s sommerteater, som et alternativ til pariserhjul og radiobiler.

Endnu en plan måtte opgives, da det gik op for os, at døgnet kun har 24 timer og året kun 365 dage: Et nyskrevet kammeropera, som skulle tage udgangspunkt i en af operalitteraturens mest karakteristiske fænomener: Vanvidsscenen. "Galmandsværket", som det hed, blev faktisk senere realiseret, stærkt forandret, som "Amalie lever" af den unge komponist John Frandsen. Ved 1984-premierer var operaen kun en torso; først i 1995 blev det på Undergrunden's initiativ gjort færdigt og præsenteret i Odense som "Amalie". Den opsætning var startskuddet til Frandsens udvikling til en central dansk operakomponist ("Ikon", "Tugt og Utugt i Mellemtiden", "Undermålerne" m.m.).

ÆSTETIKKEN

Mange af "Undergrunden"s karakteristiske træk blev grundlagt i disse tidlige år (Den stædighed og udholdenhed, som kendetegner "Amalie"s historie, var en af dem - den har mange gange nægtet at acceptere, at teatrets respirator var afbrudt).

F. eks. den praksis at tilpasse repertoiret nøje til de udøvende og de ydre rammer. For klassikernes vedkommende kunne det betyde radikal omskrivning: Ekstremt var det i "Wagners Ring" (1990), hvor 6 sangere på 90 minutter kom gennem Wagners 14-timers værk - og endda fandt tid til at give et bud på et af dets dunkleste spørgsmål: Hvad gik der egentlig forud for begyndelsen?

Nyskrevne operaer blev selvfølgelig ikke bearbejdet; men gruppen gik aktivt ind i kompositionsprocessen, og leverede tit både ide og libretto.

At bruge andre scenerum end kukkassen blev for gruppen til en udfordring, som var mere end et modefænomen; karakteristisk var også nærkontakten med publikum - og naturligvis: Der blev altid sunget på dansk!! (Med en undtagelse: Michael Nyman's "The Man Who Mistook his Wife for a Hat", som i 1993 gav en debuterende instruktør Kasper Holten, sit sensationelle gennembrud, blev på komponistens ønske sunget på engelsk.)

Så er der den stærke betoning af teateret (gruppen har faktisk aldrig haft en fast musikalsk leder) - og endelig den stilistiske alsidighed: Vi tror i dag som dengang på, at kunnen og erfaringer fra f.eks. børneteater og operette kan befrugte en avant-garde-opsætning - og omvendt!

FORTSÆTTELSEN

Arbejdet var stadig en (stort set ulønnet) deltidsbeskæftigelse for alle gruppens medlemmer; mange arbejdede på Den Jyske Opera, eller som free lance-sangere og undervisere. Men det blev til 16 produktioner i perioden 1978-1984.

NUMUS-festivalen gav plads til en række af opsætningerne; mest markant var den danske førsteopførelse af Peter Maxwell Davies' "The Martyrdom of St. Magnus" i 1981, dirigeret af Karl Aage Rasmussen, med Kim von Binzer, Poul Elming, Per Johansen, Niels Pihl og Kaja Pihl i rollerne.

I efteråret 1984 flyttede "Undergrunden" med ægteparret Pihl til København. Den præsenterede sig med Frank Martin's "Le vin herbe" under Michael Schönwandts taktstok. I de 7 år i København kom 12 nye forestillinger, bl.a. en vellykket dansk føopførelse af "The Four Note Opera" (Tom Johnson), hvor Eva Hess Thaysen, Randi Stene, Peter Grønlund, Sten Byriel, Aage Haugland, Ulrik Cold og Irene Hasager medvirkede.

Det kulminerede med en stort anlagt friluftopsætning af Monteverdis "Il ritorno di Ulisse" i Hammershus slotsruiner på Bornholm, hvor Lars Ulrik Mortensen udrettede mirakler som en-mandsorkester på elektronisk keyboard, samtidig med at han som dirigent holdt sammen på en forestilling, der spredte sig hæmningsløst over det gigantiske slotsområde, til fulde og begejstrede huse gennem en lang sommer.

Det var også i denne periode, at teatrets meget personlige dukkeopera-koncept blev til. Endnu engang leverede Humperdincks "Hans og Grete" musikken; og den opsøgende miniatureforestilling for 3-10-årige blev en salgssucces, som omsider gjorde det muligt for teatret af blive et fuldtidsforetagende.

ANDET END UNDERGRUNDEN

Ved samme tid blev Niels Pihl opfordret til at videreføre vores ældre kollega, Musikdramatisk teater i København, efter Lennart Tofts alt for tidlige død. Det holdt i to sæsoner; begge teatre drømte om en fusion, der kunne skabe en ny, stærkere, alternativ operascene - men det viste sig snart, at de to foretagender tværtimod risikerede at skulle deles om de samme sparsomme støttebeløb. Niels Pihl måtte vælge, og valgte naturligvis "Undergrunden".

Han var også en central drivkraft i det legendariske Lerchenborg-operaprojekt, hvor hovedstadens operamiljø fik en varig saltvandsindsprøjtning - som blev tilført stærke "Undergrund"s-elementer.

En anden ny kontakt var med Holland House (København) som banede vejen for en ny professionalisme i de små operaers arbejdsforhold. De stod også spidsen for bestræbelser for at samle de mange fremvoksende musikdramatiske initiativer i et samarbejde, som kunne have styrket hele miljøet. Bestræbelserne kom til kort. Den offentlige støtte fokuserede dels på decentralisering og spredning, og dels på at satse på isolerede initiativer.

Danmark er i dag rigt forsynet med både større og mindre operaer - en situation som de færreste ville have spået om, da "Undergrunden" startede:

Det Kongelige Teater

Den Jyske Opera (Aarhus)

Holland House (København)

Aarhus Sommeropera

Den Fynske Opera (Odense)

Det Nordjyske Operakompagni (Skørping)

Den Ny Opera (Esbjerg)

Den Anden Opera (København)

...samt mindre etablerede initiativer.

Men det ville være synd at tale om en synergieffekt på området, og en stærk (og vellykket) kulturpolitisk satsning på dansk musik har også betydet, at de små operaer ikke i samme grad som før er et vindue ud til verden. De fornyelser i operagenren, som internationalt set kommer fra græsrodderne, er ikke noget man ved meget om i Danmark.

ODENSE 1991-1995

En knap fire-årig periode som "musikdramatisk basisensemble" i Odense - med stationær scene! - åbnede nye muligheder for "Undergrunden" (og var nok også en inspiration for mange af de ovennævnte ensembler). Et større personale, andre scenografiske udfordringer, og 3-4 årlige produktioner, provokerede os til en række markante forestillinger; Erik Højsgaards Horvath-opera "Don Juan kehrt aus dem Krig" (for bariton, 8 kvindestemmer og sinfonietta-besætning - et markant værk, som utroligt nok siden har ligget uopført hen - var kun en af mange.

Det Kgl. Teaters operachef Kasper Holten, som arbejdede på "Undergrunden" i denne periode, har på opfordring beskrevet det sådan:

Da Undergrunden i begyndelsen af halvfemserne fik mulighed for at slå sig ned med fast base i Teatret Rosenhaven i Odense, fik det stor betydning for mange. Her lagdes vel grunden til, at man mere permanent begyndte at spille opera på Fyn, der indtil da havde måttet nøjes med at være hjemsted for gæstespil. Her fostredes en række unge talenter, der i dag står på de største scener i både ind- og udland. Her udløstes en enorm kreativt energi i en række anderledes opera- og musikteaterforestillinger, der påvirkede operakunsten i Danmark. Og for os, der fik lov til at træde vores opera-barnesko på Undergrunden i de år, var det en vidunderlig chance, at der et sted i Danmark fandtes et væksthuis, hvor man for alvor ville afsøge kunstartens grænser, blive klogere og udfordre publikums opfattelse af, hvad musikteater kan og skal være. Her mødtes unge sangere, en ung instruktør som mig selv, musikere, scenografer, teknikere og akademikere med Niels og Kaja Pihls enorme engagement, viden og stædighed. Vi lærte at turde drømme de vildeste drømme - og at leve dem ud. Hvordan resultatet blev, må andre bedømme. Men et faktum er det, at en række musikteaterforestillinger i de år var med til at flytte nogle grænser i et konservativt operalandskab i Danmark. Boomet af nye store operaer i disse år er blandt andet grundlagt med Undergrundens stædige insistensen på uropførelser og Danmarkspremierer med nye værker. Og andre oplevelser gav ny indsigt i, hvad Wagner, Donizetti og andre af de store komponister også rummer og kan udtrykke. Måske er det ikke let at se, hvor stor betydningen af et sådant væksthuis - indadtil og udadtil - har været. Men når man beskæftiger sig med opera i Danmark i dag, er det ikke svært at mærke det.

VÆRLØSE 1995-

Drømmene var ikke noget problem; finanserne var. De nødvendige tilskud lå på et niveau, der efterhånden gjorde drømmene til mareridt. Her slap "Undergrunden"s stædighed op (eller trådte i kraft, om man vil). Støtteaftalen udløb; den blev ikke fornyet, og ensemblet blev opløst. Kaja og Niels Pihl flyttede tilbage til København. Det opbyggede materiel, og de mange erfaringer, fandtes stadig. Men operasituationen i Danmark havde ændret sig; "Undergrunden" var nu kun et af mange teatre - hvis vi skulle være et nødvendigt teater, måtte vi finde og fastholde vores særpræg.

Med et stort og stabilt salg af opsøgende børneopera har vi en basis for at drive teatret på fuldtidsbasis - for at være oplæringssted for nogen af de mange, ufattelig dygtige unge sangere, som idag uddannes til arbejdsløshed - og, når vi ser vort snit, for at producere en

opera, som ser tingene på en ny måde, og som vi kan hjælpe på gled (som Jakob Draminsky Højmarks mikrotonale "64928" eller John Frandsens muntre kirkeopera "Undermålerne") - og for at præsentere tusindvis ad børn og unge for operaens sprog, sådan som vi forstår det.

I sommeren 2002 blev vi optaget i den amtslige teaterstordning RBOT, og mange instanser har støttet vores nyproduktioner gennem de senere år.

Det har hjulpet os til at holde fast i endnu en grundtanke: Ikke at gentage os selv (på scenen ialt fald!).

UNDERGRUNDEN FÅR EDITION WILHELM HANSEN KULTURFORMIDLINGSPRIS 2006

Ved Børneteaterfestivalen i Horsens d. 15-17/9 blev denne fornemme udmærkelse tildelt vores teater. For overrækkelsen stod lederen af musikforlaget Wilhelm Hansen, TINE BIRGER CHRISTENSEN. Prisen, som er på 25.000 kr, blev ledsaget af denne tale, som vi har fået lov at gengive:

"Godaften. Jeg hedder Tine Birger Christensen og er leder af musikforlaget Wilhelm Hansen, og jeg er glad for at have fået lov til at komme her i aften og uddele vores musikformidlingspris. Tak til Horsens kultur- og fritidsforvaltning for det. Edition Wilhelm Hansen er nok mest kendt fra den klassiske side af musiklivet. Vi har som så mange andre i de senere år set mange klassiske og mange ensemblebevillinger falde bort. Så der er en hel del projekter der virkelig arbejder op ad bakke. Men i dag skal ikke være nogen klagearie. For i mange musikmiljøer spores samtidig en rivende udvikling. Unge og yngre, og faktisk også ældre komponister får pludselig mere omtale og det især indenfor musikdramatikken. Komponister som Ruders, Nørgård, Peter Bruun, John Frandsen og senest Hvidtfelt Nielsen, Niels Marthinsen og Bent Lorentzen har haft stor succes indenfor det musikdramatiske område. Men det skyldes jo et mangeårigt forarbejde med at bestille og formidle musikken. Der er aktører, som har kæmpet i årtier for at få sat musikdramatikken dramatisk på dagsordenen. Det har været et langt sejt træk, ofte i modvind, og ofte på grænsen af det mulige. Dansk Musikliv har med andre ord været heldige at have ildsjæle, som har arbejdet med vækstlaget og de spirende planter i undergrunden. Musikteatret Undergrunden har med Kaja og Niels Pihl i spidsen været afgørende i udviklingen af dansk musikdramatik i flere årtier, ja faktisk lige siden begyndelsen af 60'erne. Med sprudlende opfindsomhed, fandenivoldsk gå-på-mod og kunstnerisk vovemod har Undergrunden stillet en dagsorden for, hvordan man kan gennemføre projekter på højt kunstnerisk niveau. Undergrunden er de mindre formaters mester. Undergrunden er ikke blevet kendt og elsket på grund af store opsætninger med mange medvirkende. Undergrundens forestillinger lever i kraft af et medrivende nærvær i fleksible forestillinger, der kan turnere og nå ud i alle afkroge af Danmark. Som Niels Pihl har sagt det: "Enhver operaopsætning skal bevise sin berettigelse, både over for kendere og overfor et forudsætningsløst publikum." Den holdning kræver evne til formidling, men det har aldrig betydet at Undergrunden er gået på kunstnerisk kompromis trods ufølsom beskæring hos bevilgende myndigheder. Tværtimod søger de musikalske ildsjæle i Undergrunden altid at nå publikum i øjenhøjde med udfordrende forestillinger, med dialog og med kunstnerisk kompromisløshed. Men selv om Kaja og Niels Pihl har været aktive i så mange år, er der ingen grund til at gøre Undergrunden til musikkens Den Gamle Gartner, som er ved at gå på pension. Musikteatret Undergrunden er i høj grad i live og kæmper, så man

næppe tror sine egne ører og øjne. Bare gå ind og se på listen over deres kommende forestillinger. I priskomiteen for Wilhelm Hansens Musikformidlingspris kunne vi simpelt hen ikke sidde en sådan indsats overhørig. Jeg skylder jer måske lige at nævne, hvem der sidder i vores priskomite: Det gør kor- og orkesterchef Per Erik Veng, der gør Tivolis musikchef Nikolaj Koppel, komponisten Bent Sørensen, cellist og professor Morten Zeuthen og sangeren Helene Gjerris. Og vi blev i år meget hurtigt enige om, at man simpelt hen ikke kommer uden om Undergrunden. Som bestemt ikke lever under grunden, men er et levende bevis på hvor meget man kan nå over grunden med optimisme og vilje!! Det er i grunden tankevækkende. Der er mange grunde til at takke Undergrunden og dets beboere. De har evnet kunsten at vande et vækstbed med opsigtsvækkende resultater til følge. Til Kaja og Niels Pihl får man lyst til at samle det hele i ét ord: RESPEKT. Tillykke med Edition Wilhelm Hansens Musikformidlingspris 2006."

KRISETIDER 2004-2011

Den pris, og den tilhørende tale, skulle ses som en støtteerklæring. Med den nye teaterlov og strukturreformen i 2003/04 kom vores offentlige støtte under pres. Amternes RBOT-støtteordning overgik i princippet til Staten og det nye "Kunstråd". Og de personer, der nu fordelte statens teaterstøtte, var os ikke venligt stemt. Et af rådsmedlemmerne har senere i et interview talt om "dødt kød og dårligt teater", som skulle skæres væk - med direkte adresse til bl.a. "Undergrunden". Over en periode blev vores støtte udfaset for til sidst helt at bortfalde. Vi oprettede en "brevkasse" til støtteerklæringer på hjemmesiden, og det stod hurtigt klart, at vi havde en meget stor opbakning i musik- og teaterverdenen. Støtteerklæringerne kan ses her ([link!](#)).

Men først da et nyt scenekunstudvalg trådte til (det sker hvert 4. år), blev vi igen optaget blandt de teatre, som modtager statsstøtte. Det varede 4 år, så begyndte en ny periode, denne gang ikke med trusler og nedvurderinger, men med gradvise nedskæringer i vores støtte. Fra sommeren 2010 skal teatret igen fungere uden statslig støtte. "Yo-Yo"-effekten er det blevet kaldt. Disse op- og nedture har ramt andre teatre end os. Det virker oplagt, at det decentrale system, som har fungeret så godt og gjort dansk børneteater stærkt, er under stigende pres fra kræfter, der foretrækker en mere centralstyret stordrift. "Undergrunden"s primære overlevelsesmulighed er i den sammenhæng dels private fonde (som har hjulpet os uvurderligt, men som ikke i sig selv kan sikre os) - dels det store forestillingssalg, som køberne trods stadig mere besværlige forhold har bakket os op med.

- I denne periode har teatret - ironisk nok - haft stort held med at vise sine forestillinger i udlandet. Bl.a. har flere internationale dukketeaterfestivaler har modtaget os med stor anerkendelse - ikke nogen selvfølge, i betragtning af at vore forestillinger (til forskel fra megen anden opera) er uhyre tekstbaseret, og meget må gå tabt for et ikke-dansk publikum.

En anden (måske uventet) reaktion på de svære tider er, at vi øger aktiviteten på voksenområdet. Der vil komme flere "smalle" produktioner, som ikke umiddelbart kan "tjene sig ind", men som skal forpligte os til at holde fast i teatrets grundidéer og dets ambitionsniveau, også under pres.

DEN NYE UNDERGRUND 2011-

I 2011 fandt vi tiden inde til at ryste posen helt grundlæggende: Der var behov for fornyelse, efter at den samme ledelse havde lagt teatrets kurs i en temmelig lang menneskealder. Men det skulle vise sig, at fornyelsen var vanskeligere end vi havde troet. Måske var vi blevet noget, vi aldrig havde ønsket at blive, og aldrig havde troet, vi kunne blive - et "etableret teater".

Efter en periode med usikkerhed om kursen blev der truffet nogen helt grundlæggende beslutninger. Den gamle ledelse, Kaja og Niels Pihl, trådte i karakter igen, med Kaja som administrativ primus motor og Niels som bestyrer af det kreative laboratorium. Og de ydre rammer blev sikret, da Furesø kommune efter en langvarig vil-vil ikke-proces omsider gjorde Undergrunden til egnsteater.

Egnsteatre er mange ting, og vi er et lille et af slagsen. Men i forhold til de storme teatret har befundet sig i, er det et læskur, der skal bruges til at få fodfæste og holde fast i teatrets grundidé: At lave intim-opera-forestillinger, der kommer publikum i møde uden at tale ned til dem.

Og egnsteatret giver en ting mere, som vi sjældent før har haft: Tid til at langtidsplanlægge og skabe den fornyelse, som ethvert teater har pligt til at tænke på.

Priser og hædersbevisninger

1990

Medici Fonden gav Kaja Pihl en pris for at "Have opfundet dukkeoperaen"

1993

Kaja og Niels Pihl modtager Grevinde Hammiltons legat

1994

Bikubefondens "Den Grimme Ælling" gives til Niels Pihl

1994

Tildeles "Albertslundprisen" for Undergrundens opsætning af 'Tosca'

2006

Kaja og Niels Pihl modtager Wilhelm Hansens Kulturfomidlingspris

2006

'Boris Barnemorder' udnævnes til "Bedste udenlandske foresstilling" ved festivalen i Mistelbach (Østrig), hvor også vores arbejde med 'Mozarts Jul' blev fremhævet

2008

Undergrundens arbejde med børneopera fremhæves ved festivalen i Mistelbach (Østrig), hvor vi spillede 'Mozarts Jul'

2007

Niels Pihl modtager 'Gulnålen' af Operaens Venner

2007

Niels Pihl modtager Danske Instruktørers Hæderspris

2010

Kaja og Niels Pihl tildeles Furesøs Kulturpris